https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.2(314).01
CZU:81'373

EUGENIU COȘERIU

STRUCTURILE LEXEMATICE*

Lexical Structures

Abstract

In the present study Eugeniu Coşeriu talks about the lexical structures that can be identified in the vocabulary of a language. As the author shows, they can be either paradigmatic or syntagmatic. Paradigmatic structures, in turn, can be primary (lexical fields and lexical classes) or secondary (structures of modification, development, composition), and syntagmatic structures or solidarity can be of three types, conventionally called: affinity, selection and implication.

Keywords: vocabulary, semantics, signifier, meaning, lexical point of view, semasiological point of view, lexical structures.

Rezumat

În studiul de faţă Eugeniu Coşeriu vorbeşte despre structurile lexematice ce se pot identifica în vocabularul unei limbi. După cum arată autorul, acestea pot fi fie paradigmatice, fie sintagmatice. Structurile paradigmatice, la rândul lor, pot fi primare (câmpuri lexicale şi clase lexicale) sau secundare (structuri de modificare, de dezvoltare, de compunere), iar structurile sintagmatice sau solidarităţile pot fi de trei tipuri, numite convenţional: afinitate, selecţie şi implicaţie.

Cuvinte-cheie: vocabular, semantică, semnificant, semnificat, punct de vedere lexematic, punct de vedere semasiologic, structuri lexematice.

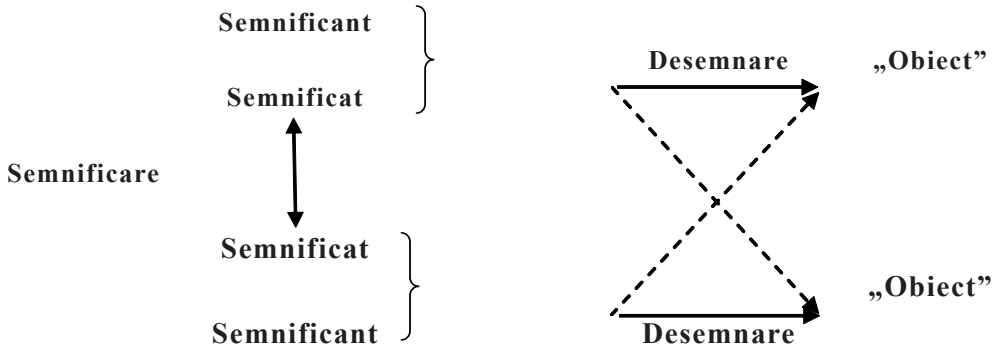
0.1. Ne limităm aici la expunerea tipurilor de structuri lexematice ce se pot identifica în vocabularul unei limbi. Preliminariile teoretice şi metodologice, la fel ca şi distincţiile prealabile necesare pentru identificarea acestor structuri, le-am expus în alte părţi, în special, în raportul nostru *Structura lexicală şi însuşirea vocabularului*, publicat în „Actes du premier colloque international de linguistique appliquée", Nancy, 1966 (= Annales de

* **Nota redacţiei**: Traducerea este semnată de Silviu BEREJAN și publicată în RLȘL, 1992, nr. 6, p. 41-58. Datele originalului: *Les structures lexématiques* par Eugenio Coseriu. În: Zeitschrift für französische Sprache und Literatur. Beiheft. Neue Folge. Heft 1, 1968. Wiesbaden, S. 3-16.

BDD-A33083 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

l'Est, Mémoire nr. 31), p. 175-217. Va fi suficient de a aminti aici că e vorba de structura conţinutului („semnificatul") lexical.

0.2. Aceasta implică chiar de la început o distincţie între raporturile de semnificare (significare) şi raporturile de desemnare (designare). Raporturile de semnificare (significare) sunt raporturi între semnificaţi, în timp ce raporturile de desemnare (designare) sunt raporturi între semne în întregimea lor şi realităţile extralingvistice desemnate:

Astfel, desemnarea (designarea) a două semne poate fi identică fără ca semnificaţii lor să fie la fel. De exemplu, clasele desemnate prin cuvintele greceşti *brotós* şi *ánthrōpos* sunt identice (este vorba în ambele cazuri de clasa «Fiinţe umane»), în timp ce semnificaţii respectivi nu sunt identici, deoarece *brotós* înseamnă 'om ca non-dumnezeu', pe când *ánlhrōpos* înseamnă 'om ca non-animal'. În lexematică este vorba exclusiv despre structurarea raporturilor de semnificare (significare).

1.1. Acest punct de vedere separă lexematica de alte discipline lexicologice, care, de asemenea, au fost numite „structurale" şi care, de asemenea, se referă la „semantică", în sensul larg al acestui termen.

1.2.1. Întâi şi întâi, punctul de vedere lexematic nu trebuie să fie confundat cu punctul de vedere onomasiologic. În onomasiologie, punctul de pornire este un semnificat şi se studiază raporturile dintre acest semnificat şi diferiţii semnificanţi care îl exprimă. După părerea noastră, dacă se exclud parafrazele, definiţiile şi cazul particular al semnificaţilor arhilexematici, aceste raporturi sunt totdeauna de natură „interlingvistică": este vorba despre semnificanţi aparţinând la diferite limbi. Aceste limbi diferite pot fi limbi istorice (de exemplu: franceza, italiana, spaniola etc.) sau limbi funcţionale în interiorul aceleiaşi limbi istorice (dialecte, niveluri, stiluri de limbă). Astfel, exemplul invocat de dl Heger, pentru a justifica onomasiologia (*soixante-dix* opus lui s*eptante*), se referă la limbi diferite din interiorul francezei. Semnificatul conotativ al lui *septante* ('belgian', 'elveţian') revelează cu precizie acest fapt şi nu aparţine semnificatului lexical (denotativ – *n. tr.*), în sens lexematic: acesta e un semnificat care caracterizează sisteme lingvistice întregi.

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

1.2.2. Pe de altă parte, punctul de vedere lexematic trebuie să fie separat de punctul de vedere semasiologic. În semasiologie, punctul de pornire este un s e m n i f i c a n t şi se studiază raporturile care unesc acest semnificant cu diferiţii s e m n i f i c a ţ i pe care el îi poate exprima. Aceste raporturi sunt „intralingvistice" în cazul omofoniei (de exemplu: fr. [so], 'sot', 'seau', 'sceau' etc.); în afara acestui caz, ele sunt raporturi interlingvistice, referindu-se în aceeaşi măsură la diferite limbi istorice sau la diferite limbi funcţionale în interiorul aceleiaşi limbi istorice.

1.2.3. Aceste două puncte de vedere sunt absolut-legitime, dar ele sunt diferite de punctul de vedere al lexematicii, care se referă doar la semnificaţii lexicali ai unei singure şi aceleiaşi limbi funcţionale (sistem lingvistic). În plus, aceste două puncte de vedere depind, după părerea noastră, de lexematică, deoarece ele implică identificarea unuia sau a câtorva semnificaţi lexicali. Astfel, în cazul onomasiologiei verbelor franceze s*e rappeler – se souvenir* 'a-şi aminti', recent studiate de dl Baldinger, operaţia lexematică preliminară, de care depinde tot restul, este constatarea opoziţiei dintre 'se souvenir' şi 'se rappeler', or, tratamentul onomasiologic este posibil, pentru că punctul de plecare este un semnificat arhilexematic ('se rappeler'). Într-adevăr, un semnificat arhilexematic, în mod firesc, poate fi exprimat de toţi semnificanţii lexematici ai câmpului lexical respectiv. Astfel, semnificatul 'siège' poate fi exprimat de diferiţi semnificanţi lexematici ai câmpului «Siège», studiat de dl B. Pottier (*tabouret* 'taburet', c*haise* 'scaun', *fauteuil* 'fotoliu', *canapé* 'canapea' etc.).

1.3. O formă particulară a punctului de vedere semasiologic este aşa-zisa „semantică structurală" a lui Katz şi Fodor. În realitate, în această semantică este vorba nu despre structura semnificatului, ci despre structura interpretării, prezentată sub forma unor dependenţe, la fel cum se prezintă structura sintactică. Astfel, pornind de la:

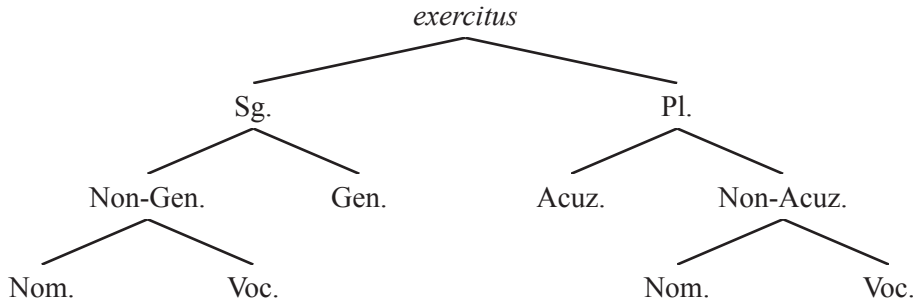
The man hit the ball 'Omul loveşte mingea'

se ajunge în analiza sintactică până la elementele morfematice (semnificanţi) combinate în această frază (de exemplu, până la *ball*), după care se pune problema de a alege între semnificaţii lexicali posibili ai acestor semnificanţi (în cazul lui *ball:* 'bal', 'minge', 'proiectil'). Vasăzică, analiza sintactică stabileşte elementele morfematice combinate cu adevărat, în timp ce aşa-zisa „analiză semantică" îşi propune să identifice semnificaţii lexicali prezenţi, eliminând alţi semnificaţi lexicali posibili ai aceloraşi semnificanţi. Punctul de pornire al acestei „semantici" este, prin urmare, un s e m n i f i c a n t lexical şi problema care se pune este cea a i n t e r p r e t ă r i i s a l e, adică cea a identificării semnificatului său. Or, întrucât semnul este constituit dintr-un semnificant şi un semnificat, „structurarea", propusă de această „semantică", se reduce la identificarea semnelor (dezambiguare): prin urmare, se stabileşte că e vorba despre semnul «*ball* – 'minge'», şi nu despre semnul «*ball* – 'bal'». Adevărul este că această semantică nu face deosebire între identificarea semnului şi analiza semnificatului, deoarece ea întrebuinţează anume elemente ale semnificatului pentru identificare; dar ea

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

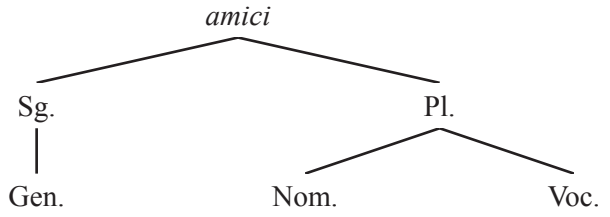
nu este o metodă de analiză a semnificatului, cum se pretinde a fi, pentru că rămâne în afara raporturilor de semnificare (significare) şi nu stabileşte paradigme de conţinut.

În rest, problema d e z a m b i g u ă r i i nu este limitată la lexicologie. De asemenea, se poate „dezambigua" în gramatică. Să luăm, de exemplu, unitatea (grafematică) latină e*xercitus* 'armată': ea poate fi atât 'singular', cât şi 'plural'; dacă este 'singular', ea poate fi atât 'genitiv', cât şi 'non-genitiv', şi dacă este 'non-genitiv', ea poate fi atât 'nominativ', cât şi 'vocativ'; dacă, din contra, este un plural, ea poate fi atât 'acuzativ', cât şi 'non-acuzativ', şi dacă este 'non-acuzativ', ea poate fi din nou atât 'nominativ', cât şi 'vocativ':

De asemenea, se pot „dezambigua" numele proprii, unde, evident, nu avem de-a face cu semnificaţi lexicali opozitivi (cf. mai jos exemplul *Santiago*).

Pe de altă parte, nefiind decât structură de interpretare, această „structură" nu corespunde raporturilor de semnificare (significare). Astfel, când semnificanţii nu coincid, valoarea 'nominativ singular' este diferită de cea de 'genitiv singular', de exemplu, în cazul lui *amicus – amici* 'prieten', unde, urmând schema „structurală" a interpretării, aceasta nu se aplică decât semnificantului ambiguu *amici*, dar nu şi lui *amicus*, semnificant imediat interpretabil:

Într-adevăr, acest tip de „structură" este întotdeauna diferit, după omofoniile semnificanţilor şi după omofonele pe care le examinăm. De exemplu, pentru un semnificant, cum ar fi *Santiago*, se poate pune chiar de la început problema: 'persoană' sau 'nume de loc'? Mai apoi, pentru 'nume de loc' s-ar putea pune alternativa: 'munte' sau 'non-munte': 'insulă' sau 'non-insulă'; pentru 'non-insulă': 'provincie' sau 'oraş'; pentru' 'oraş': 'în Europa sau 'în America'; pentru 'în Europa': 'în Spania' sau 'în Portugalia'; pentru 'în Portugalia': Santiago do Escoural' sau 'Santiago do Cacém' şi aşa mai departe. Or, am putea să ne întrebăm

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

ce au toate acestea cu structura semnificatului ca atare, dacă cu adevărat cineva nu cunoaşte semnificatul lui *Santiago de Chili*, de exemplu, dacă el nu ştie că există o serie de Santiago în alte părţi.

Această „semantică" nu este eronată, dar ea este absolut inutilă în ceea ce priveşte descrierea structurilor şi opoziţiilor semantice (În realitate, ea presupune aceste structuri ca deja cunoscute şi le întrebuinţează la identificare). Ea nu este decât un aranjament de semnificaţi şi de accepţiuni ce corespund unui semnificant, adică un aspect al practicii lexicografice. Şi chiar ca practică lexicografică, ea nu are posibilitate să facă distincţie între lexeme (unităţi semantice lexicale), accepţiuni (variante semantice lexicale) şi metafore. În sfârşit, întrucât porneşte de la semnificant, ea nu mai poate coincide cu definiţia lexicografică adevărată şi curată. Într-adevăr, definiţia trebuie să indice „genul" şi „diferenţa specifică", adică lexemul imediat superior ce o conţine (arhi1exemu1) şi trăsăturile distinctive ale lexemului examinat prin opoziţie cu acest arhilexem şi cu alte lexeme ce se conţin în acelaşi arhilexem (dacă el există), pe când „dezambiguarea" nu face decât să identifice un semn fără a specifica semnificatul său opozitiv. Sunt lingvişti care consideră semantica lui Katz şi Fodor drept o revoluţie în semantică. În realitate, ea nu este revoluţionară decât în raport cu bloomfieldismul şi, de fapt, ea nu este o revoluţie în semantică, pentru că nu se referă la structura planului semnificatului.

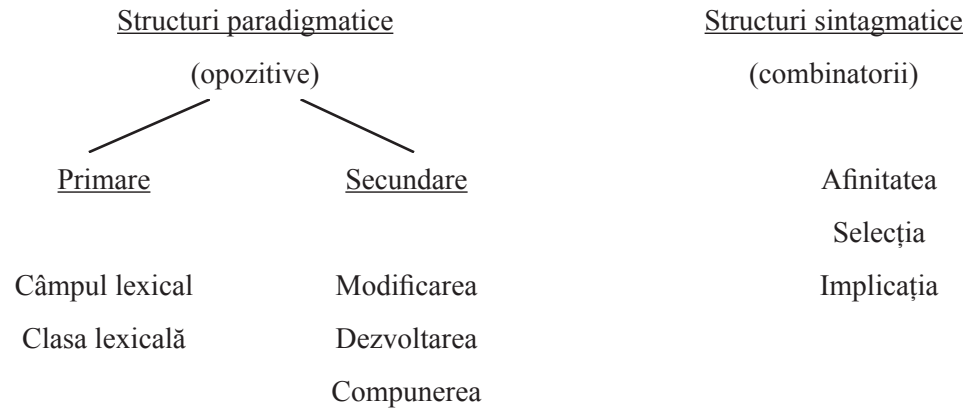
1.4. În fine, se cuvine să deosebim structurile lexematice de câmpurile asociative (tratate, de ex., de Bally, Matoré, Guiraud). Acestea nu sunt structuri în adevăratul înţeles al termenului, ci „configuraţii": ele nu se referă la structurarea semnificatului prin intermediul trăsăturilor distinctive (opoziţiile semantice), ci la asocierile unui semn cu alte semne, asocieri stabilite prin similitudine sau prin contiguitate, atât de semnificanţi, cât şi de semnificaţi. În parte, de altfel, ele ţin de asocierile privind lucrurile şi nu unităţile lingvistice ca atare.

1.5. Evident, tot ce tinde să fie separat de lexematică se referă, de asemenea, la funcţionarea limbajului şi trebuie să fie studiat. Nu este vorba pentru noi decât de a distinge ceea ce ţine şi ceea ce nu ţine de structura semantică în măsura în care ea este structură a semnificatului. Toată problema, într-un anume sens, este „semantică", dacă ea ţine de semnificare (significare). Însă o problemă „semantica" nu este lexematică, dacă ea nu se referă la raporturile structurale paradigmatice şi sintagmatice ale semnificaţilor lexicali în unul şi acelaşi sistem lingvistic.

2. Structurile lexematice ce se pot identifica în vocabularul unei limbi sunt fie paradigmatice, fie sintagmatice. Structurile paradigmatice, la rândul lor, pot fi primare (câmpuri lexicale şi clase lexicale) sau secundare (structuri de modificare, de dezvoltare şi de compunere). Structurile sintagmatice sau solidaritățile pot fi de trei tipuri ce vor fi numite convenţional: afinitate, selecţie şi implicaţie**. Tabloul general al structurilor lexematice pe care propunem să le distingem este, în consecinţă, următorul:

** Despre solidaritățile lexicale şi tipurile lor în viziunea prof. Eugeniu Coşeriu se poate citi mai amănunţit în studiul său *Solidaritățile lexicale*, publicat pentru prima dată în românește în RLŞL, 1992, nr. 5, p. 37-45; precum şi în *Philologia*, 2021, nr. 1, p. 7-17.

BDD-A33083 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

3.0.1. Structurile paradigmatice sunt, în lexic, de aceea şi natură ca şi structurile paradigmatice din restul unui sistem lingvistic. Ele sunt structuri constituite de unităţi lexicale ce se află în opoziţie pe axa selecţiei. Astfel: 'bun' – 'rău', 'casă' – 'căsuţă', 'a muri' – 'mortal' sunt opoziţii ce manifestă structuri paradigmatice. O structură paradigmatică este primară, dacă termenii săi se implică reciproc fără ca unul să fie primar în raport cu celelalte (astfel, de exemplu, 'tânăr' implică pe 'bătrân' şi 'bătrân' implică pe 'tânăr', dar nici unul dintre aceşti doi termeni nu este primar în raport cu celălalt). O structură paradigmatică este secundară, dacă implicaţia între termenii săi este în „sens unic", de ex., în cazul unei structuri cu doi termeni, dacă unul dintre aceşti termeni îl implică pe celălalt, dar nu invers. Astfel, 'casă' – 'căsuţă', 'a muri' – 'mortal', 'a lucra' – 'lucrător' sunt structuri secundare, pentru că primul termen din fiecare cuplu este implicat de cel de al doilea, dar nu invers (de exemplu, definiţia conţinutului 'casă' este independentă de conţinutul 'căsuţă', în timp ce definiţia conţinutului 'căsuţă' înglobează în mod necesar conţinutul 'casă').

3.0.2. Există două tipuri de structuri paradigmatice primare: câmpul lexical şiclasa lexicală.

3.1.1. Un câmp lexical este o structură paradigmatică constituită din unităţi lexicale ce îşi împart o zonă de semnificare (significare) comună şi se află în opoziţie imediată unele cu altele. Criteriile pentru delimitarea câmpurilor lexicale au fost stabilite explicit de dl Lyons. Este vorba întotdeauna despre unităţi lexicale între care se poate face alegere într-un punct dat al lanţului vorbit. Astfel, de exemplu, dacă avem contextul: *am fost la Mayence timp de…*, alegerea ce se poate opera este limitată la paradigma: *secundă*, *minut*, *oră*, *zi*, *săptămână*, *lună*, *an* etc., în timp ce termeni ca a*rbore*, *elev*, *caiet* etc. sunt excluşi din alegere. Prezentând lucrurile în alt

BDD-A33083 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

mod, se poate spune că un câmp lexical este constituit de termenul prezent într-un punct dat al lanţului vorbit şi termenii pe care prezenţa sa îi exclude. De exemplu, prezenţa lui *roşu* în expresia *acest lucru e roşu* exclude pe *alb*, *verde*, *galben* etc. (termeni aparţinând aceluiaşi câmp), dar nu pe *mare*, *mic*, *lung*, *scurt* etc., ce aparţin altor câmpuri. Astfel, lat. *senex* 'bătrân' – *vetulus* – *vetus* 'vechi'/ *iuvenis* 'tânăr' – *novellus* – *novus* 'nou' sau chiar sp. *viejo* '*bătrân joven* 'vechi' – *nuevo* 'nou' sunt câmpuri lexicale (în care nu se iau în consideraţie decât termenii fundamentali).

3.1.2. Câmpurile lexicale sunt analogice sistemelor de consoane sau de vocale din fonologie, fiind ca şi acestea analizabile în trăsături distinctive. O unitate de conţinut lexical exprimată în sistemul lingvistic (de exemplu, conţinutul 'senex' în latină) este un l e x e m. Un lexem al cărui conţinut este identic în întregime cu conţinutul unui câmp lexical este un a r h i l e x e m. Trăsăturile distinctive ce constituie lexemele pot fi numite s e m e (termen folosit, de ex., de dl Pottier).

În esenţă, această concepţie a câmpului lexical, pe care am propus-o încă în 1962, coincide cu concepţia structurii lexicale elaborată aproape în acelaşi timp şi într-un mod independent de dnii Pottier şi Greimas (şi, în parte, de asemenea, cu cea a dlui Lyons). Cu toate acestea, în practică, noi ne deosebim atât de dl Pottier, care propune să fie analizate câmpuri întregi pornind de la domenii obiective ale realităţii extralingvistice, cât şi de dl Greimas, care îşi propune să ajungă chiar de la început la elementele distinctive minimale ale lexemelor. Noi propunem, din contra, să pornim de la opoziţiile imediate, de exemplu, între două sau trei lexeme, să identificăm trăsăturile distinctive care contrapun aceşti termeni şi să construim câmpul lexical într-un mod treptat, stabilind noi opoziţii între termenii deja examinaţi şi alţi termeni. La fiecare etapă a analizei vom avea, pe de o parte, trăsături distinctive minimale identificate de acum şi, pe de alta, o valoare comună a termenilor depistaţi, valoare care va putea, la rândul ei, să fie analizată în trăsături distinctive minimale şi într-o valoare comună mai redusă, prin opoziţia lor cu alţi termeni. Astfel, de exemplu, se poate porni de la grupul german:

'sitzen' ('a şedea') – 'liegen' ('a sta culcat') –
'stehen' ('a sta în picioare')

în care valoarea comună este 'poziţie în raport cu o suprafaţă', iar trăsăturile distinctive care caracterizează fiecare dintre aceşti termeni corespund, de fiecare dată, unei poziţii diferite (ce poate fi reprezentată, de exemplu, prin: |_, _, |). Apoi, acest grup se poate opune grupului: 'setzen' ('a aşeza') – 'legen' ('a pune culcat, orizontal') – 'stellen' ('a pune în picioare, vertical') prin

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

trăsăturile distinctive: ‘staticitate’/ ‘dinamicitate’. La o a treia etapă, cei şase termeni în discuţie se vor putea opune termenului ‘stecken’ (‘a băga, a vârî’), prin mijlocirea trăsăturilor ‘poziţie vizibilă’/ ‘poziţie invizibilă’. După care, cei şapte termeni examinaţi de acum se vor putea opune termenului ‘sein’ (‘a fi’) prin intermediul trăsăturilor ‘poziţie’/ ‘non-poziţie’. Iar mai apoi, după ce am stabilit opoziţiile dintre adjectivele ce se referă la vârsta fiinţelor sau lucrurilor (‘tânăr’, ‘nou’, ‘vechi’ etc.), toate aceste adjective împreună se vor putea opune adjectivelor de felul lui ‘mic’, ‘mare’ etc., identificând, în ceea ce la prima etapă era pur şi simplu valoare comună a lexemelor examinate, noi trăsături distinctive cum ar fi ‘dimensiune în timp’/ ‘dimensiune în spaţiu’. În realitate, acest procedeu este analog procedeului din fonologie, unde avem, de exemplu, opoziţii între foneme ca *p – b – m* şi, respectiv, între *t – d – n* şi contrapunem apoi cele două valori comune ale fiecăruia dintre cele două grupuri: „bilabialitate”/ „dentalitate”.

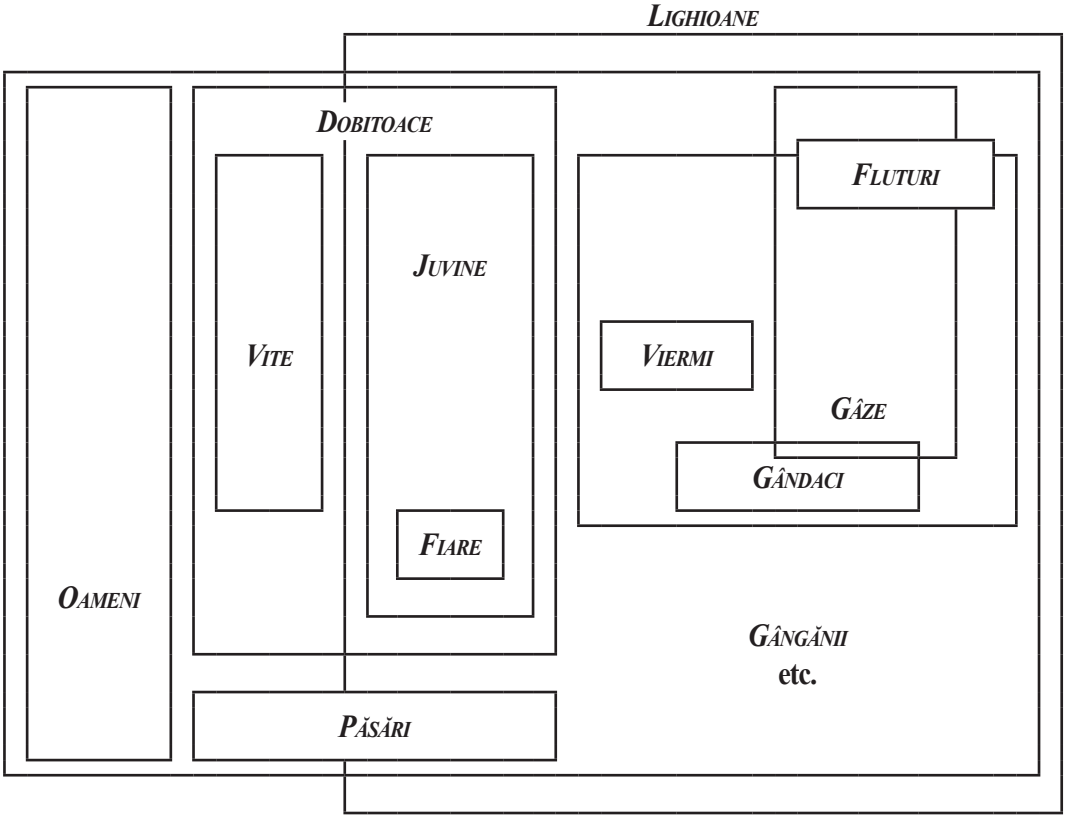
3.1.3. Analogia cu fonologia poate fi urmărită şi în alte privinţe, dar analogia nu înseamnă identitate. Într-adevăr, trebuie observat că există diferenţe însemnate între câmpurile lexicale şi sistemele de vocale sau de consoane:

a) În câmpurile lexicale putem avea arhilexeme efectiv realizate la mai multe nivele. Acest fapt nu este necunoscut în fonologie, dar în lexematică nivelele capabile de a fi exprimate prin arhiunităţi pot fi mult mai numeroase. Astfel, lexemul românesc ‘bou’ aparţine arhilexemului ‘vita’, acesta din urmă, la rândul său, aparţine unui arhilexem de nivel superior ‘dobitoc’ inclus apoi în arhilexemul ‘făptură’, care, în fine, este inclus într-un arhilexem ‘fiinţă’. Acesta e ca şi când am avea într-un sistem fonologic arhifoneme corespunzând, de exemplu, tuturor vocalelor sau tuturor consoanelor.

b) În cazul fonologiei, substanţa fonică posibilă nu este în întregime organizată de unităţile fonologice ale unei limbi. Domenii mai mult sau mai puţin largi ale acestei substanţe rămân în afara structurării fonice a unei limbi date. Astfel, de exemplu, substanţa *û* nu aparţine nici unui fonem italian: din punctul de vedere al limbii italiene, ea este pur şi simplu substanţă fonică neorganizată lingvistic. Altfel se prezintă lucrurile în ce priveşte substanţa semantică lexicală care, chiar dacă nu este structurată prin unităţi lexematice, poate fi structurată prin perifraze ocazionale sau tradiţionale (cf. românescul *cu scaun la cap* pentru fr. *raisonnable* sau *cu dare de mână*, *cu tragere de inimă* pentru it. *facoltoso*, *volenteroso*).

c) În lexic se constată adesea interferenţe între diferite câmpuri, cu arhilexeme ce există pentru fiecare câmp. Ceea ce demonstrează interferenţele constatabile în câmpul lexical românesc «Făptură»:

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

E ca şi când am avea într-un sistem fonologic arhifoneme, de exemplu, pe de o parte, pentru toate fonemele surde, pe de alta, pentru toate fonemele oclusive, pentru toate fonemele dentale etc. Acest lucru depinde de faptul că lexicul unei limbi nu constituie la etape succesive o clasificare de tipul taxonomiilor elaborate de ştiinţe, ci, în realitate, reprezintă o serie de clasificări simultane şi diferite, încât acelaşi termen poate corespunde mai multor arhilexeme în acelaşi timp.

d) Un lexem poate funcţiona în mai multe câmpuri în acelaşi timp fără a exista diferenţă de nivel între aceste câmpuri. Astfel, fr. *frais* ‘proaspăt’ funcţionează în câmpul adjectivelor de felul lui *neuf*, *nouveau* ‘nou’, *vieux* ‘vechi’ etc. cât şi în câmpul adjectivelor ce se referă la temperatură (*froid* ‘rece’, *chaud* ‘cald’ etc.). Acest fapt este analog funcţionării aceluiaşi fonem atât în sistemul vocalelor, cât şi în sistemul consoanelor aceleiaşi limbi. Dar el pare a fi mai frecvent în lexic decât în domeniul fonologiei.

e) În lexic se pot constata neutralizări şi sincretisme între diferite câmpuri. Astfel, de exemplu, fr. *petit*, germ. *klein* ‘mic’ pot fi aplicate copiilor (*les petits*, *die Kleinen* ‘cei mici’, prin opoziţie cu *les grands*, *die Grossen* ‘cei mari’), ceea ce implică o neutralizare între câmpul dimensiunii spaţiale şi cel al dimensiunii vitale. Într-un mod analog, fr. *enfants*, germ. *Kinder* ‘copii’ funcţionează în acelaşi timp în câmpul dimensiunii vitale şi,

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

totodată, ca termeni neutri respectivi pentru *fils et filles*, *Söhne und Töchter* ‘fii şi fiice’, ceea ce reprezintă, în consecinţă, un sincretism între aceste două câmpuri.

3.2. O clasă lexicală este o clasă de lexeme determinate de un clasem, acesta fiind o trăsătură distinctivă ce funcţionează într-o întreagă categorie verbală (sau, cel puţin, într-o întreagă clasă deja determinată de un alt clasem), într-un mod, în principiu, independent de câmpurile lexicale. Clasele se relevă în îmbinările gramaticale sau lexicale de lexeme: aparţin aceleiaşi clase lexemele care permit aceleaşi îmbinări lexicale sau gramaticale, sau lexicale şi gramaticale în acelaşi timp. Astfel, de exemplu, lat. ‘miles’ (‘soldat’), ‘rex’ (‘rege’), ‘magister’ (‘magistru’) etc. se îmbină cu ‘senex’ (‘bătrân’), în timp ce ‘quercus’ (‘stejar’), ‘canis’ (‘câine’), ‘aquila’ (‘vultur’) etc. se îmbină, pentru un semnificat analog, cu ‘vetulus’ (‘vechi’); din cauza aceasta *miles*, *rex*, *magister* etc. aparţin aceleiaşi clase, diferite de clasa căreia îi aparţin *quercus*, *canis*, *aquila* etc. Spre exemplu, pentru substantive se pot, stabili clase, cum ar fi «Fiinţe vii», «Lucruri», iar în interiorul clasei «Fiinţe vii», de exemplu, clase ca «Fiinţe umane», «Fiinţe non-umane» etc. Pentru adjective există clase cum ar fi «Pozitiv», «Negativ», care justifică îmbinările copulative de tipul ‘bello e buono’ (‘frumos şi bun’), ‘grande e grosso’ (‘mare şi gras’), ‘piccolo e brutto’ (‘mic şi urât’) etc. (adjective ce aparţin de fiecare dată aceleiaşi clase), sau îmbinări adversative de tipul ‘povero ma onesto’ (‘sărac, dar cinstit’) (adjective ce aparţin unor clase diferite). Pentru verbe există, de exemplu, clasele bine cunoscute ale tranzitivelor şi intranzitivelor (eventual cu o serie întreagă de subclase). Însă, cu toate acestea, se pot stabili clase verbale diferite. Spre exemplu, pe baza unui clasem al direcţiei în raport cu agentul acţiunii, se poate stabili clasa verbelor «Adlative» (*acheter* ‘a cumpăra’, *recevoir* ‘a primi’, *prendre* ‘a lua’, *saisir* ‘a sesiza’ etc.) şi cea a verbelor «Ablative» (*vendre* ‘a vinde’, *donner* ‘a da’, *laisser* ‘a lăsa’, *lâcher* ‘a da drumul’ etc.).

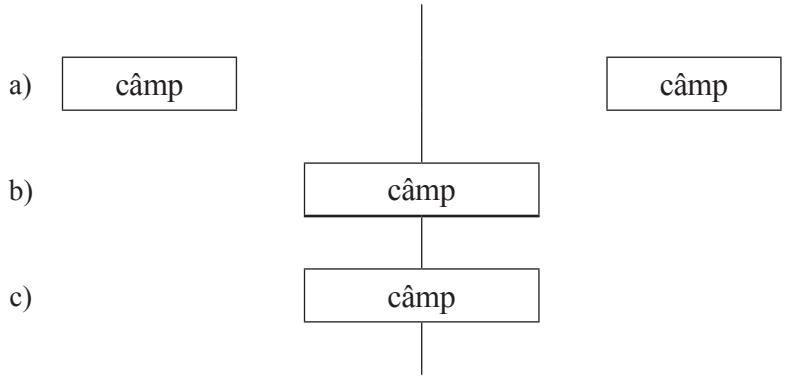
În ceea ce priveşte clasele, s-ar putea pune întrebarea dacă ele aparţin lexicului sau gramaticii. În opinia noastră, există clase ce aparţin evident lexicului, deoarece ele implică îmbinări lexicale care le sunt proprii şi care se deosebesc de clasele gramaticale propriu-zise. Astfel, de exemplu, germ. *Mensch* ‘om’ este un masculin în gramatică, în timp ce e un termen „neutru” (aplicându-se atât bărbaţilor, cât şi femeilor) din punct de vedere lexical; *Mann* ‘bărbat’ este masculin atât în gramatică, cât şi în lexic, iar *Weib* ‘femeie’, *Mädchen* ‘fată’ sunt neutre în gramatică, dar feminine în lexic (ceea ce justifică construcţiile de felul *das Mädchen mit ihren Brüdern* ‘fata cu fraţii ei’).

Pe de altă parte, trebuie să se facă distincţie între clasele determinante şi clasele determinate. Clasele determinante sunt clase caracterizate prin claseme, în timp ce clasele determinate sunt clase caracterizate prin trăsături distinctive ca ‘ce ţine de clasa X’. Spre exemplu, a *se însura – a se mărita*, napol. ‘*nzurarse – maritarse* aparţin claselor determinate prin trăsăturile distinctive ‘pentru clasa bărbaţilor’, ‘pentru

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

clasa femeilor'; *mourir* 'a muri' – *crever* 'a crăpa', *bouche* 'gură' – *gueule* 'bot', *main* 'mână' – *patte* 'labă', *Mund* 'gură' – *Maul* 'bot' etc. aparţin claselor determinate prin trăsăturile distinctive 'pentru fiinţe omeneşti' şi, respectiv, 'pentru animale'. Acest lucru permite clasamente ale lexemelor determinate clasematic după clasele determinate cu care ele se îmbină. Astfel, de exemplu, adjectivele pot fi clasate, în raport cu clasele determinante «Fiinţe vii» – «Lucruri», întâi în adjective sensibile şi în adjective insensibile la aceste clase; iar adjectivele sensibile la aceste clase determinante pot fi clasate în adjective exclusive pentru o clasă (de ex. *inteligent*, care nu se aplică la lucruri, afară de cazurile când e vorba de activitatea expresivă a fiinţelor vii) şi în adjective diferenţiate după clase (de exemplu, *roşcat* în raport cu *roşu* sau *blond* în raport cu *galben*).

3.3. Clasele şi câmpurile se pot afla într-unul dintre următoarele trei tipuri de raporturi:

În primul caz, un câmp lexical aparţine în totalitate unei clase. De exemplu, 'om', 'femeie', 'copil', 'băiat', 'fată' etc. constituie un câmp ce aparţine în întregime clasei de «Fiinţe umane». În cazul al doilea, un câmp se află la intersecţia dintre două clase. Astfel, de exemplu, 'a cumpăra' şi 'a vinde' aparţin aceluiaşi câmp, dar sunt separate de clasemele «Adlativ»/ «Ablativ». În cel de-al treilea caz, un lexem se află, de asemenea, la intersecţia a două clase, dar el este insensibil la diferenţa clasematică, întrebuinţându-se indiferent într-o clasă sau alta. Este, de exemplu, cazul fr. *louer* 'a închiria', care poate fi atât adlativ, cât şi ablativ, în timp ce germana face, în cazul dat, o diferenţă clasematică analoagă celei pe care o face franceza pentru *acheter* 'a cumpăra' şi *vendre* 'a vinde' (*mieten* 'a lua în chirie' – *vermiten* 'a da în chirie'). În cazul unui lexem insensibil la diferenţa de clasă, valoarea clasematică nu se relevă decât în context (cf. rom. *a împrumuta cuiva – a împrumuta de la cineva*).

4.0.1. S t r u c t u r i l e s e c u n d a r e corespund domeniului tradiţional al formării cuvintelor. Din punct de vedere lexematic, ele se disting prin faptul că implică întotdeauna transformarea ireversibilă a unui termen primar ce există în limbă în calitate de lexem de conţinut şi de expresie. Asta înseamnă

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

că un termen primar capătă o determinare gramaticală şi cu această determinare gramaticală implicită el este redat din nou lexicului (în sensul că el poate căpăta determinările gramaticale explicite ale termenilor primari). Astfel, de exemplu, *căsuţă* implică determinarea gramaticală de *casă*, dar, în acelaşi timp, este un termen ce poate intra în toate categoriile gramaticale proprii termenului *casă*.

4.0.2. Se disting trei tipuri de structuri secundare, după determinarea gramaticală a termenului primar pe care îl implică şi anume: m o d i f i c a r e a, d e z v o l t a r e a şi c o m p u n e r e a.

4.1. M o d i f i c a r e a corespunde unei determinări gramaticale „inactuale", adică unei determinări care nu implică o funcţie specifică (în frază) a termenului primar modificat. În general, este vorba despre o cuantificare a termenului primar. Acestei structuri îi corespund, de exemplu, formaţiile diminutive, colective, verbele de formaţie prefixală (de exemplu, *maison* 'casă' – *maisonnette* 'căsuţă', *cavallo* 'cal' – *cavallino* 'căluţ', *rufus* 'roşiatic' – *subrufus* 'roşcovan', c*rier* 'a striga' – *criailler* 'a ţipa' (despre păsări), *pleurer* 'a plânge' – *pleurnicher* 'a scânci', *rouge* 'roşu' – *rougeâtre* 'roşietic', *quercia* 'stejar' – *querceto* 'stejăriş', *venir* 'a veni' – *revenir* 'a reveni', *voir* 'a vedea' – *prevoir* 'a prevedea').

4.2.1. O d e z v o l t a r e corespunde unei determinări gramaticale ce implică o funcţie specială a termenului primar în frază. Astfel, de exemplu: *frumos* + functie predicativă → *frumuseţe* ('faptul de a fi frumos'); *roşu* + funcţie de epitet → *roşul*; *en barque* 'în barcă' → *embarquer* 'a îmbarca'; *de la barque* 'din barcă' → *débarquer* 'a debarca'. După cum se vede, o dezvoltare implică întotdeauna schimbarea categoriei verbale a unui termen primar.

4.2.2. Prin urmare, un termen dezvoltat poate constitui punctul de plecare al unei noi dezvoltări. În acest caz, în limbi se pot constata dezvoltări în serie, perfect identificabile în cazurile când este paralelism între expresie şi conţinut. De exemplu: *bogat – a se îmbogăţi – îmbogăţire*, *naţiune – naţional – a naţionaliza – naţionalizare*.

În calitate de procedeu, existenţa dezvoltării în serie permite să se sară peste etape, adică să se creeze termeni succesivi fără ca termenul implicat anterior să existe efectiv în norma limbii. Astfel, lat. *barbatus* 'bărbos' implică, din punctul de vedere al sistemului limbii, un verb *barbare* ('a dota cu o barbă') care, după cum ar părea, n-a fost niciodată format. Vasăzică, dezvoltarea implicată în acest caz a fost: *barba* 'barbă' → (verb) → *barbatus* 'dotat cu barbă'. Tocmai orientarea determinată şi în sens unic a dezvoltării permite constatarea lacunelor din seriile dezvoltate, din punctul de vedere al sistemului lingvistic realizat efectiv.

În afară de aceasta, dezvoltarea implică la fiecare etapă o „deconcentrare" a semnificării (significării). Astfel, de exemplu, it. *d'inverno* înseamnă 'ce aparţine iernii; de iarnă' (cf. *giornata d'inverno* 'zi de iarnă'), în timp ce termenul dezvoltat *invernale* înseamnă atât 'de iarnă', cât şi 'asemănător cu ceea ce aparţine iernii' (cf. *giornata invernale* 'zi ca de iarnă'). În această privinţă, Charles Bally făcea distincţie între derivarea gramaticală

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

(*chaleur tropicale* = ‘căldură de tropice’; *héroïne cornelienne* = ‘eroină de-a lui Corneille’) şi derivarea semantică (*chaleur tropicale* = ‘căldură asemănătoare cu cea care este la tropice’; *héroïne cornélienne* = ‘*eroină* asemănătoare eroinelor lui Corneille’). Or, noi credem că nu e cazul să se facă această distincţie şi că noi avem de-a face în fiecare caz cu o singură valoare a limbii, însă cu o valoare lărgită în raport cu baza dezvoltării.

4.2.3. Dezvoltarea ce porneşte de la baze diferite poate duce la omofonii cu totul diferite de omofoniile cazuale ale termenilor primari. Astfel, de exemplu, în franceză există două serii omofone *mortel – mortalité*, prima dezvoltată pornind de la conţinutul ‘mourir’ (‘l’homme est mortel’ – ‘la mortalité de l’homme’), a doua – pornind de la conţinutul ‘tuer’ (le coup a été mortel’ – ‘la mortalité du coup’). În afară de aceasta, trebuie observat că, deşi dezvoltarea implică întotdeauna o întrebuinţare a termenului primar, putem întâlni dezvoltări diferite după accepţiunea implicată de acest termen (cf., de ex., it. *fegato* ‘ficat’ → *fegatoso* ‘hepatic’; *terra* ‘pământ’→ *terrestre* ‘pământesc’, *terroso* ‘de (cu) pământ’, *terreno* ‘la pământ’; sp. *esperar* ‘a aştepta’ → *espera* ‘faptul de a aştepta’, *esperanza* ‘faptul de a spera’).

4.2.4. Se remarcă, în fine, că putem avea combinaţii ale modificării cu dezvoltarea, de exemplu: it. *passeggiare* ‘a se plimba’ → *passeggiata* ‘plimbare’ (dezv.) → *passegiatina* ‘loc pentru plimbare’ (mod.); germ. *gehen* ‘a merge’ – *durchgehen* ‘a trece prin’ (mod.) → *Durchgang* ‘trecătoare’ (dezv.); fr. *voir* ‘a vedea’ → *revoir* ‘a revedea’ (mod.) → *revision* ‘revizie’ (dezv.).

4.3.1. C o m p u n e r e a implică întotdeauna prezenţa a două elemente de bază în raport gramatical. Există două tipuri de compunere şi anume: c o m p u n e r e a g e n e r i c ă (sau „pronominală”), în care unul din elementele îmbinate este un element generic neidentificabil cu un lexem ce există în limbă, şi c o m p u n e r e a s p e c i f i c ă (sau „nominală”), în care ambele elemente implicate sunt lexeme. Primul tip corespunde unui compartiment a ceea ce se numeşte tradiţional „derivare” (de asemenea, desemnare ce corespunde de multe ori m o d i f i c ă r i i noastre şi d e z v o l t ă r i i noastre). Al doilea tip coincide cu ceea ce se numeşte tradiţional „compunere” (exceptând totuşi aşa-zisa compunere verbală pe care noi o clasăm la modificare). Compunere generică avem, de exemplu, în *pomme* ‘măr’ (fruct) → *pommier* ‘măr’ (pom); *limón* ‘lămâie’ → *limonero* ‘lămâi’; *handeln* ‘a face comerţ’ → *Händler* ‘comerciant’; compunere specifică avem în cazuri precum *kaufen* + *Mann* (‘om care cumpără’) → *Kaufmann* ‘cumpărător’.

4.3.2. În rest, cele două tipuri pot să se îmbine; de exemplu: *Kindergärtnerin* ‘lucrătoare la grădiniţa de copii’ (comp. specifică [*Kindergarten* ‘grădiniţă de copii’] + comp. generică); *Schullehre* ‘învăţător şcolar’ (comp. generică [*Lehrer* ‘învăţător’] + comp. specifică). Tipul francez şi romanic *coupe-papier* ‘cuţit de tăiat hârtie’ reprezintă de asemenea o îmbinare a două tipuri, deoarece implică o compunere generică a morfemului expresiei zero (*couper* ‘a t ă i a’→ *coupe* ‘taie’ – [echivalent al lui ‘coupeur’ (tăietor), ‘ce

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

qui coupe' (cel ce taie)]) şi o compunere specifică (compusul generic *coupe-* 'cel ce taie' + *papier* 'hârtie').

5.0. Structurile lexematice sintagmatice sunt solidarităţi între lexeme motivate prin valoarea lor de limbă (lingual㠖). Într-o solidaritate este întotdeauna un termen determinant şi un termen determinat, acesta din urină implicând, în calitate de trăsătură distinctivă, aplicabilitatea la clasa sau la câmpul termenului determinant, sau chiar la membrul determinant dat ca atare. Din acest punct de vedere, se pot distinge trei tipuri de solidarităţi pe care noi le numim: afinitate, selecţie şi implicaţie.

5.1.1. În afinitate este vorba de clasa termenului determinant care funcţionează în calitate de trăsătură distinctivă a termenului determinat (acesta conţine, în consecinţă, o trăsătură distinctivă de tip 'în exclusivitate pentru clasa…'). Este, de exemplu, raportul dintre clasa «Femei» şi lat. *nubor* 'noră', dintre clasa «Fiinţe omeneşti» şi lat. *senex* 'bătrân' sau dintre clasa «Animale» şi fr. *queule* 'bot'.

5.1.2. În selecţie este vorba de arhilexemul termenului determinant care funcţionează în calitate de trăsătură distinctivă în termenul determinat. Este, de exemplu, raportul pe care îl constatăm între germ. *Schiff* 'vapor', *Zug* 'tren' etc. şi *fahren: Schiff*, *Zug* etc. aparţin arhilexemului 'vehicul' şi *fahren* înseamnă anume 'a se deplasa într-un vehicul'. Întrucât există câmpuri lexicale şi, în consecinţă, valori arhilexematice de diferite niveluri, există şi selecţii la niveluri diferite. Astfel, de ex., oland. *varen* este rezervat pentru deplasarea într-un vehicul flotant (barcă, corabie, navă etc.).

5.1.3. În implicaţie, în fine, este vorba de orice lexem determinant care funcţionează în calitate de trăsătură distinctivă în lexemul determinat. Astfel, oland. *fietsen* înseamnă 'a se deplasa cu bicicleta'; fr. *alezan*, it. *baio*, rom. *roib* etc. sunt adjective ce se aplică cailor.

5.2. Deoarece termenul determinat de o solidaritate implică deja în conţinutul său o parte din lexemul determinant (sau chiar acest lexem determinant în întregime), el poate să se întrebuinţeze de unul singur anume cu această implicaţie, chiar în absenţa termenului determinant. Astfel, s*enex* poate să însemne de unul singur 'moşneag' ('persoană în etate'), întrucât el înseamnă 'în etate' (pentru persoane); *ich bin gefahren* 'eu am plecat cu un vehicul' implică un vehicul nespecificat şi *un alezan* 'un roib' se întrebuinţează curent pentru *un cheval alezan* 'un cal roib'.

5.3. Pentru mai multe detalii asupra solidarităţii cf. articolul nostru *Lexicalische Solidaritäten*. Poetica 1, 3 (1967), p. 293-303 (versiunea românească – în RLŞL, 1992, nr. 5, p. 37-45; Philologia, 2021, nr. 1, p 7-17).

5.4. Dl B. Pottier admite, de asemenea în această privinţă, o categorie pe care el o numeşte „virtuèm", reprezentată prin îmbinări fireşti şi frecvente în întrebuinţarea lexemelor. Astfel, el consideră că îmbinarea *mouette blanche* 'pescăruş alb" este un fapt de limbă, pentru că există o foarte mare probabilitate ca un pescăruş să fie alb şi pentru că, de exemplu, există o probabilitate foarte redusă ca albă să fie o măslină. Or, acesta este un fapt care se referă la lucruri şi la proprietăţile lor obiective, şi nu la limbi. Frecvenţa îmbinării adjectivului *blanc* 'alb' cu substantivul

BDD-A33083 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)

mouette ‘pescăruş’ este în realitate un fapt ce se referă la pescăruşi, şi nu la limba franceză, întrucât ‘blanc’ nu conţine trăsătura distinctivă ‘pentru pescăruşi’. *Cheval alezan* ‘cal roib’, din contra, este un fapt de limbă, deoarece *alezan* ‘roib’ implică în conţinutul sau anume aplicabilitatea exclusivă la cai. Este adevărat că *cheval vert* ‘cal verde’, *cheval bleu* ‘cal albastru’ pot fi îmbinări mai rare decât *cheval blanc* ‘cal alb’, însă aceasta n-are nimic lingvistic, pentru că ‘blanc’ nu este solidar din punct de vedere lingvistic cu ‘cheval’ şi ‘vert’, ‘bleu’ nu sunt determinate lingvistic ca ‘neaplicabile la cai’. Trebuie, în consecinţă, să distingem cu grijă solidarităţile lexicale curat lingvistice (motivate prin însuşi conţinutul lexemelor) şi îmbinările determinate de proprietăţile obiective sau atribuite de realitatea extralingvistică.

Traducere din limba franceză de Silviu BEREJAN

BDD-A33083 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:17:24 UTC)